

A nevek, Ahasvér, Laokoon, Aletta van der Maet, Walther von der Vogelweide hatása elsősorban zenei, a kompozícióban ezek képviselik a témát. De Áprily nagyszerű mestere is a nyelvnek, minden árnyalatot ki tud fejezni — tehát a nyelvhez való viszonyulása szintén a már jelzett kettősséget bizonyítja.

Bármilyen szót szimbólummá tud emelni, kiszakítja hétköznapi jelentéskörnyezetéből, és egy egész vers tartalmát sűríti belé. Bata Imre az *Abel füstjéről* szólva, így fogalmazza ezt meg: „A kép plasztikus és tagolt, de a látvány felületén található mindig egy pontot, egy foltnyi teret, ahonnan titokzatos fény árad, s ez a fény, az áttetszően sejtelmes, belengí az egész képet.“ A versnek ez a pontja nemcsak kisugárzik, hanem magába is szívja az előzményeket, a mondanivaló, a hangulat egyetlen szó felé tendál. Példaként a *Vihar után* című költeményt említhetnénk, amelyben a befejező „Egyedül“ kap ilyen funkciót. A *Tetőn* utolsó szavába („Erdély“) a szülőföld minden nagyszerűségét, titokzatosságát belesűríti. Egy egész verset, egy egész világot tud megmutatni egyetlen szó tükrében. Éli a nyelvet, amely maga is mentsvár, fedezék. Itt is „körön s világokon belül“ építkezik, József Attila-i idézettel élve: a vers — de néha egyetlen szó — maga a „határolt végtelenség“.

Számtalan külső tényező szorításában, egy megcsonkított világba, szavak fedezékébe kényszerülve Áprilynak ezt a végtelenséget sikerült felmutatnia.

Hazai kiadások. — Áprily Lajos válogatott verseit (*Meddig él a csend?*) a Kriterion Könyvkiadó gondozásában olvashattuk. Biztos ízléssel válogatták a szerkesztők, a hangsúlyt főleg a költő munkásságának első (legfontosabb) szakaszára helyezve, de helyet kaptak az öregkori versek is a kötetben.

Áprily emberi és költői arcával foglalkozó könyvet üdvözölhettünk 1972-ben. Vita Zsigmond a tanítvány szeretetével és a tudós dokumentált, adatszzerű pontosságával írta meg monográfiáját. Győri János könyve után (*Áprily Lajos alkotásai és vallomásai tükrében*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1967) a teljesebb Áprily-kép kialakulását szolgálja ez a mű. Egyfajta bizonytalankodást éreztünk Vita Zsigmond szemléletében: a költő arca halványabban rajzolódik ki, mint az emberé. Egyébként ő is az erdélyi (főleg az enyedi) tartózkodásra helyezi a hangsúlyt — indokoltan.

A klasszikus műveltségű, klasszikus eszményekért lelkesedő költő maga is klasszikussá vált. Ideje, hogy bennünk is otthonra találjon.

Markó Béla

Győrffi Kálmán írói indulásáról

Röviden íróról, epikáról. — Meglehetősen sokan foglalkoztak az elsőkötetes Győrffi Kálmán novellisztikájával.* Úgy vélem, Marosi Péter kritikája (*Emléktárak leltára*. Utunk, 1974. 4.) a legkimerítőbb, több oldalról közelíti meg az írásokat. Elakadok azonban cikkének azon a pontján, ahol féltlenül szól a fiatal szerzőről: „Győrffi novellái zártságban voltak líraibbak; kisregényének [*Házavatók*. — Sz. L.] epikai oldottsága viszont bőbeszédűnek tűnik — e novellák után“; illetve: „... remélhetőleg meggyőz bennünket, hogy nem vesztett többet az epikai vámolásnál, mint amennyit nyert a lírai révén“.

Tény, hogy az *Igaz Szóban* megjelent kisregény kevésbé sikerült, mint a kötet hasonló témájú darabja, a *Házépitők*. Nem a novellák líraisága áll azonban

szemben a kisregény epikumával. Sőt, nem is a novella a kisregénnyel. Csupán a szerkezetbeli megoldások különböznek. A *Házépitők* rendkívül tömören és jól megkomponált kisregény; sodróbb, lendületesebb a története a novelláénál, tehát éppen az epikus jegyei jobban kitapinthatók. (Mellesleg — kevés példát találunk arra, hogy az egyszer kitűnően megfogalmazott téma másodszori feldolgozásban ne veszítsen frissességéből.)

Lírai mű, a vers (ha igazi) asszociatív jellegű; „a természetes költészeti jelenség nem egyéb, mint kivételes találkozás az elvén átcikkanó képek és hangok zürzavarában“ (Paul Valéry). Persze, nehéz lenne matematikai pontossággal kimutatni, hol végződik a próza, és hol kezdődik a költészet. Az alapvető műfaji jegyeket azonban felismerhetjük. Ahogyan Marosi

* Győrffi Kálmán: Csendes hétköznapiak. Forrás. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1974.

is megérzi Györffi novelláit olvasva: „még a leírása se hasonlít novellistáink költői leírásaihoz.“ Szembenáll tehát azzal a nálunk is vitatott, prózában írt lírával, költészettel, melynek legszélső határait Kádár János *Rondója* jelzi.

Az epikus mű történésének folyamatoságát főként az biztosítja, hogyan gazdálkodik a szerző a helyszíni leírásokkal, az idősurfítással, a szereplőkkel s az esetleges írói reflexiókkal. Ugyancsak e négy elem váltakozásától függ — elsősorban — a mű ritmusa. Az emlékezés: belső történés. Amikor tehát Marosi fontosnak tartja az emlékezés ritmusát, az írások epikus sajátosságaira kell gondolnunk. (A történés ritmusa távolról sem azonos a mondatok belső, versszerű ritmusával.) Hogyan lehet akkor „ez a novellisztika... kollázsgrafikára is emlékeztető prózavers“? (Mint kiderül, a hangsúly a *versen* van.)

Az elmondottakat így összegezhetjük: *Prózaí alkotás legfeljebb lírai sodrású lehet, de nem lírai fogantatású.* Györffi Kálmán lírai hevületű novellisztikát művel, amelyben az epika minden sajátos jegye fellelhető. Még akkor is, ha figyelembe vesszük a modern próza törekvéseit és a műfajok közötti határok feloldódásának folyamatát.

Ami a félreértésre főképpen okot ad, az a szerző sajátosága (bár nem saját találmányú) módszere: a kettős szűrő. Többnyire monológként építi fel a történeteit, de ha nem, akkor is valamelyik szereplője szemével látja-láttatja a környező valóságot. Ez a *szubjektív, belső szemlélet*: csak arról szerzünk tudomást — alig észrevehető emberi gesztusokról, „beszélő“ tárgyakról —, ami az emlékezőbe mélyen belevésődött. És ha az „emléktárgyak leltára“ fontos számára, akkor nyilván ezek lesznek az elbeszélés alapelemei: a szereplők. Valójában azonban a szerző az isten, a mindenható: *az objektív külső nézőpont*; ő irányítja, hogy mit lássanak, mire emlékezzenek. Tőle függ a részletek egységbe szerveződése, az írás eszmeiségének megvalósulása.

Írói peremvidék? — Hagyományos értelemben Györffi egyetlen novellája sem lekerekített, zárt egész; hiányzik a novellisztikus fordulat, a „csoda“ (Szávai Géza értelmezése. — *Csendes hétköznapi és csodák.* A Hét, 1974. 10.). Lehet mind-azek tudatos eljárás. Am több is: a szerző sietsége, időhiánya. Ő maga jelzi: „... regényt szeretnék írni, s... a novellák tulajdonképpen az írói szándék peremvidékéről valók.“

A csendes hétköznapi író-szociálpszichológusa a legemlékezőbb emberi megnyilatkozások mögött is társadalmi „besugárzást“ sejtet. Még az olyan rövid

életkép-, állapotrajzszerű darabok esetében is, mint a *Lány a tükör előtt*, a *Hőnaposszoba* vagy a *Nagytakarítás*, sokkal nagyobb távlatú, szélesebb ívű a szándék, mint amennyit kétségtelenül megvalósít; adott pillanatban a befejezetlenség érzetét keltik (még ha nem is az írássok kárára). Amikor pedig a szerző mondanója több réteget egyetlen, áttekinthető felületre tud vetíteni (*Játékaim; Házépítők, Magyariek*), akkor ez már — a lapszámtól függetlenül — kisregény.

Hogyan sikerül megírnia tizenöt-húsz oldalon egy teljes életet?

A *Házépítők*ben ez az írói kelléktára fellelhető. Az első személyű elbeszélésből addóan csak annyit közöl, amennyit egy sokdolgú asszony néhány szabad órájában (percében?) végiggondolhat. Ugrásszerűen, nagy időközöket átfogva tömöríti az eseményeket; ami kevésbé jelentős, az kihull az idő rostáján. Ez a szerkezetbeli sajátosság aztán átsugárzik a szöveg kisebb egységeire, a mondatokra. (Írásmódjának tömörsége, belső feszítőereje, ahogyan Marosi érzékeli.)

A *Házavatók*ban a nagyobb lélegzetű fejezetek ugyanazt a funkciót töltik be, mint az előbbi műben a zárójeles elkülönítések: az idő áthidalását. Ha ott egy-egy motívum csupán jelzésszerűen, de sokatmondóan bukkan fel, itt nagyobb térhez jut, ám az időfelbontás kuszaságában, a részletek túlhalmozódásában csullatja jelentőségét.

A két írás témája csupán az alapgonddalban egyezik. A magányos építkezés motívuma; ahogyan viszont ezt feldolgozza és a végkicsengés — teljesen eltérő. Az első változat lényegét — leegyszerűsítve — így fogalmazhatnók meg: a pusztán önmagáért végzett munka egyre inkább értelmetlennek tűnik a kívülállók számára; az egyén viszont nem fosztható meg az alkotás örömetől. A konklúziót többszörös áttételezés-értelmezés útján kapjuk meg. A terjedelmesebb regényben már közvetlen elmélkedéscs is jut a szerzőnek ideje: „... azon tűnődöm, hogy az ember olyan semmiből van felépítve, puha húsból, elfolyó vérből, vékony bőr fedi az egészet, ami a legkisebb karcra is felszakad, hogy még a legkeményebb rétege, a köröm is olyan semmi, és körülötte minden ellenáll, s az egész munka csak onni, hogy körülötte minden ellenáll, a téglának az ellenállása: a súlya, a könek az ellenállása: a keménysége, a fának az ellenállása: a szálkája, s a munka csak annyit, hogy ez a semmi hús, bőr, köröm nekifeszül minden súlyos, kemény anyagnak, és hogy ez az egész öröm, amit érzek, ha ránézek a házamra, abból a fájdalomból áll, amit az évek során testemnek okozott az anyag.“ Megkísérli szé-

leesebb távlatba helyezni a témát. Fősze-replője egy viszonylag új réteg, a falu—város között ingázók életformájának képviselője. Hellyel-közzel aztán a szerző elveszíti a sokat ígérő szálát: inkább az ingázás felületi ismérveit részletezi, s nem az életforma lényegét. Felbukkan a parasztemberbe belénevelt kapzsiság, vagyonhajsza napjainkban anakronisztikus megnyilvánulása, ám ez sem tud szerve-sen beékelődni a hőmpölygő monológba. A legtávolabb mutató kérdés: a máso-dik nemzedék számára értelmetlenné vált a szülők szimbólummá merevedett életcélja. A konklúzió így módosul: a je-lentésüktől megfosztott, de bizonyos ré-tegek tudatában megkövesedett értékek devalválódnak, illetve átalakulnak.

A *Házavatók* kísérlet a társadalmi re-gényre, a novelláskötet témáinak szín-tézisére. A mondanivaló különböző réte-gel nem arányosan kapcsolódnak egymás-hoz. Ám nemcsak a társadalomrajz ma-rad el, hanem a jellemek körvonalazása is. (Éppen a szerző ködösítő szándéka miatt; az aprólékos környezetrajz, a szemléletes részletmoccanatokon kívül minden, mindenki bizonytalan.)

Egészében tekintve e regény talán a szükséges buktató; erőpróba, mely egy-ben jelzi az író erejéit, főként a jó szer-kesztőkészséget. Györffi ugyanis nem mond le (nem is mondhat le) a műfaj néhány hagyományos eljárásáról. Egy döbbenetes pillanat: a főhős megtudja, hogy lánya, akiért főképpen kigürölte a házat, nem az övé. Ez valójában a mű fókusz, csúcspontja, a „csoda“ (ahogy tetszik). Hasonlóan a jóval korábbi for-dulat: miután rokonai birtokba veszik a halottnak hitt fiú javait, az hazaállít; fo-gadtatása alapvetően befolyásolja sorsát és gondolkodásmódját. Van tehát Györ-ffinek szerkesztőkészsége és arányérzéke, s ezt éppen az igazolja (amit Szávaí kár-hoztat), hogy helyesen és tudatosan al-kalmazza a hagyományos megoldásokat.

A *Házavatók* főtémája azonban — úgy tűnik — kizsírít néhány lényeges problé-mát. Az *Agnes* sokkal levegősebb írás: a szociális réteg mellett marad tere Györ-ffinek az alapos jellembrázolásra. Sőt, egyik a másik számára nélkülözhetetlen. Mint egy színpadon, úgy jelennek meg a szereplők, logikus sorrendben. Mielőtt útjukra indítja őket, külön-külön min-degyikbe életet lehel: tudja az olvasó, kivel lesz dolga. A főbb szereplők a társadalmi rétegek egy-egy típusát „alakít-ják“. Egymáshoz való viszonyukból bon-takozik ki a kor és a környezet: a ma.

Az író nagyon fiatal. Szigorú: nem tud megbocsátani az embereknek, naponta ismétlődő hibáiknak. Mintha lemondóan (mégsem beletörődvé) legyintene: ilye-nek vagyunk. Megindokolja *Agnes*, az

őregasszony inkább csak ürügy, eszköz mondanivalója kifejtésére. (Emiatt rossz a cím. Egy regénycím lehet előrejelzés, lehet a mű fókusz, sűrített tartalma stb. De nem lehet semmitmondó.) Janus-arc az őregasszonyé: egyikfelől aszott, töpö-rődött, szenilis; másik oldalon fiatal, nagytratóró, összeszerített ajkú paraszt. Hajdani erejét az ingatlan és a pénz fétise táplálta. Gyermekeit ugyanazzal az étellelvel ereszti ki szárnyai alól, ame-lyet férje hagyományozott rá: „fogadd meg nekem, hogy a földre úgy vigyázol, mint a szemed fényére!“ A második nemzedéknél a földből ház lesz, diploma vagy városi fényűzés: televízió, művirág, zongora mint dísz tárgy; közös eredetük a vagyonhajsza. Talán az unokák egy része (jelzi az író) képes lesz gondolko-dásmódjával beilleszkedni az ősei szá-mára idegen életformába, lépést tartani a műveltséggel is, nemcsak a civilizá-cióval. Az ember, aki nem találja helyét tágasabb környezetében, vagy több, vagy kevesebb az átlagnál. Ha kevesebb, akkor fokozatosan önző, kapzsi lesz, a hozzá kö-zelállókkal szemben is értetlen. Korlátolt, kicsinyes „hősei“ Györffi nem tudja — mert nem akarja — az olvasóval meg-szerettetni. Pedig a lehető legváltozato-sabb (majdnem azt mondtam: színpadi) beállításokat szenvedtetni el velük. Egy novellahőse így viaskodott: „Hol volt az a pillanat, amikor minden elromlott, ami-kor cinikusá és kegyetlenné változtam? Egyáltalán hogy tudtam ennyire elrom-lani? Úgy hordozza az ember a titkait, ahogy az idő viszi a múltat és a jövőt, mindig önmagában, szétszakíthatatlanul.“ Nem véletlen, hogy novellái nyomán egy-egy tátongó kérdőjel marad bennünk. Egyértelmű magyarázatot most sem nyűit (nem teheti), de feltár néhány ok—oko-zati összefüggést. A temetési jelenetben — a tények hihetősége érdekében — fáj-dalmas iróniával sorakoztatja egymás mellé a rokonokat: csupa remekül leple-zett érzéketlenség. A halott kedvence, „Imre arra gondolt abban a pillanatban, hogy azért furcsán osztogatta az anyja a pénzét a gyerekeinek, ha valamelyiknek adni akart valamit, mindig a lélkére kö-tötte, hogy ne mondja meg a többinek. Csak becsületesebb lett volna, gondolta, miközben a keze hátával elmázolta a könnyeit a szeme alatt, ha olyankor mind a hármukat elhívta volna, és egyfor-mán adott volna nekik, akkor nem kellett volna annyit titkolózni, és akkor ta-lán ők is jobban szerették volna egy-mást.“ Nemcsak a jellemeket összegezi ez a szöveg; érezzük mögötte az egyéni-ség alakulásának — a regényben sokré-tűen taglalt — indítékait is.

Eszközeiben látszólag ugyanolyan egy-szerű az *Agnes*, mint a kötet darabjai.

Valójában az történt, hogy a — sokak által méltatott — Győrffi Kálmán-i írásmódor rátalált igazi műfajára: a nagylélegzetű *elemző prózára*. A harmadik személyű előadásmód (sajátosan alkalmazott szabad indirekt stílus a szöveg nagy része) rejteget még meglepetéseket leleményes írók számára... Ha tehát éppen így, közismert eljárásokat — jól — alkalmazva tudja felfejteni az új és időszzerű témát, akkor ez Győrffi legigazibb és helyénvaló stílusa.

Az értelmezés lehetőségei. — Az utóbbi évek elsőkötetes prózáiról szólva, Németi Rudolf megszívlelendő észrevételt közöl: „nemcsak a szerző kell hogy tanuljon a kritikából, hanem a maga rendjén a kritika is az új könyvből.“ (*Három év, hat novellista*. Korunk, 1974. 4.) Lényegében ez irodalomtörténetünk bármely korszakára alkalmazható tétel. A kritika természeténél fogva nehézkes műfaj: az irodalmi „termelés“ mindig megelőzi. Ezek után azt latolgatom, jogos-e egyáltalán a *Csendes hétköznapok*, a *Ház-*

avatók és az *Agnes* szerzőjét a kritika — úgymond — egzakt mérlegére helyezni. Bármennyire érett és eredeti, Győrffi mégiscsak induló író. Ha valóban frissebb, más hangon szól is irodalmunkban, mint a többi fiatal, hangjának még erősödnie kell, hogy híveket: olvasókat, új írókat toborozzon. Azt pedig ki kell várni.

Miért bízom eljövendő crejében? Mert nem annyira új, mint amennyire meg gondolatlanul annak érezzük. Bármelyik nemzedéktársánál szorosabban kapcsolódik két világháború közötti prózáinkhoz. Lehet, nem tudatosan; tényszerűen aligha mutatható ez ki. Amikor ingázókról ír, a „marasmenti kávédarálón“ érzem magam; ha egy új házról és lakóiról olvasok, menten Vásárhely külvárosaiban sétálok. Aztán rájövök: talán mégsem a Maros környéke ez. Leírásaiból a marslakó is ráismerne Európára.

Ebbeli szándéka találkozik a romániai magyar próza úttörőinek gyötrelmes törekvéseivel.

Szász László

Népzeneink hanglemezen 1973-ban

Magyar népzene Electrecord-lemezen háromféle „halmazállapotban“ kerül a lemezjátszók „tányérjára“:

a) dokumentumfelvételnként a maga eredeti, természetes alakjában;

b) többé-kevésbé stilizáltan, nótákkal keverve, kísérettel, többnyire félprofesszionista előadásban;

c) magas színvonalú művészi feldolgozásban, professzionista előadásban.

Ez a három lemeztípus élesen elkülönül egymástól.

Az Electrecord 1973-as termésében mindháromra találunk példát:

a) Miklós Gyurkáné posztumusz kislemeze (az *Új guzsalyam mellett* című Kallós Zoltán-kötet melléklete) — az első népzenei dokumentumlemez az Electrecord magyar repertoárjában;

b) Veress László 25 centis lemeze és Jakab-Deák Mária kislemeze (mindkettő Varga Lajos zenekarával);

c) a Maros Művészegyüttes szólóénekesinek és zenekarának, illetve a marosvásárhelyi Filharmónia kórusának és a Maros Művészegyüttes zenekarának egy-egy nagylemeze — szintén újdonság.

Első észrevételünk: a mindedig egyeduralgó „b típus“ mellett 1973-ban jelent meg a másik kettő — korántsem a kívánatos arányban: a lemeztér-elosztás

sokszorosan kedvez a professzionista feldolgozásnak és megszólaltatásnak, autentikus népzene felvétel pedig éppen csak izelitőként került kiadásra. Véleményünk szerint ez bántó aránytalanság. A jól szerkesztett dokumentumfelvétel nemcsak tudományos igény, hanem alapvető művelődési közszükséglet. Annak a tudatos, minden társadalmi réteget átfogó népzene kultúrának, amely napjainkban alakul ki hagyományos, spontán, falusi népzene művészetünk talaján, alapvető jelentőségű eszköze a modellül szolgáló népzene felvétel (és -közvetítés). Ahogy nem nélkülözhetjük népzenei kottáskönyveinket, amelyek a népdal irodalmi és kottaszövegét terjesztik, nem akarjuk nélkülözni a lemezt (és a hangosfilmet) sem, amely a népdalkincset annak *autentikus előadásával együtt* teszi mindenki számára hozzáférhetővé. Ezt elvben nem is nagyon vitatja senki, de amikor a gyakorlati kivitelezésre kerül sor, az illetékesekben óhatatlanul felébred a gyanú, hogy az autentikus népzene felvételek kiadását és terjesztését csak a szakma igényli, a közönség nem. Az ilyen természetű kételyeket csakis a gyakorlat fogja eloszlatni: a lemeztípus tényleges piacsikere. Annyi fiatal jár ma falura „ismerkedni“, annyira terjed a népha-